

Коваленко Інна Ігорівна, кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kinna087@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9320-1773

Кальницький Едуард Анатолійович, кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kalnitsky@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1777-9992

КОНСПИРОЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ В ДИНАМІЦІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

У статті досліджена специфіка сучасного конспірологічного мислення. Проаналізовані особливості змовницького мислення порівняно з радикально-конструктивістською версією пояснення світу, а також у комунікативно-нормативній логіці. Показана відмінність конспіративного смислоутворення від картини світу в нестійких онтологіях. Диференційовані конспірологічний наратив та політична уява. Особливу увагу приділено феномену агентності в контексті багатовекторної моделі суспільної організації.

Ключові слова: конспірологічне мислення, конспірологічний наратив, конспірологічний дискурс, агентність, сучасні політичні процеси.

Той факт, що всеосяжні теорії змови є помилковими,
не означає, що вони ні до чого не ведуть.
Марк Фенстер

Постановка проблеми. Зростаюча швидкість комунікацій та загальна динаміка сучасних соціокультурних процесів породжують потребу в аргументах і поясненнях, які б зробили зрозумілими та персоніфікованими безособисті ефекти багатомасштабних економічних і соціальних змін. Поряд із політичною міфологією та політичною утопією як формами політичної уяви актуалізу-

ються теорії підозри, чий афектативний компонент виявляє потужний потенціал привабливості. Конспірологічний наратив стає своєрідним свідченням, що людській натурі властиві стійкі ментально-когнітивні настанови до віри в теорію змови. Така віра є вельми чутливою до соціального контексту, де, зокрема, формуються відчуття вразливості, безсилля, відчуження від суспільної ідеології, а також цинічне ставлення до політичних процесів.

Протягом останніх десятиліть увага до теорій змови та їх прибічників різко зросла. Як наслідок, у світових суспільних дискусіях розгорнувся потік міркувань про епоху «пост-правди», позначену начебто суттєвим впливом фейкових та хибних новин на значущі суспільні події (референдум щодо Brexit у Великій Британії, вибори у США 2016 та 2020 рр., пандемія Covid-19 тощо). Не випадково конспірологічну тему було порушено й у найпрестижніших наукових виданнях, зокрема у журналі «Nature», де опубліковано пропозиції щодо поширення знань про це явище, а вчених закликано до подолання дезінформації [1; 2].

Конспірологічні теорії властиві колективному уявному, є привабливими для спільноти й водночас викликають занепокоєння з боку владних структур. Лідери змови сприймаються як пророки-правдолюбці та очільники колективного пошуку смислу на тлі зростання недовіри до влади та офіційних коментарів. Конспірологія ж, витлумачуючи актуальні події, відіграє роль своєрідного гегемонічно-ескплікативного «решета», завдяки якому позірний та хаотичний клубок фактів та подій стає ясным і передбаченим.

Формулювання цілей. Визнання фундованості конспірологічного мислення в традиції потребує подальшого осмислення. Метою статті є висвітлення специфіки та особливостей прояву конспірологічного мислення в новітніх умовах соціокультурного розвитку.

Теоретико-методологічні засади. Наше дослідження засноване на полідисциплінарному підході, що дозволяє осмислити феномен конспірологічності в різноманітних перспективах. Зокрема, був використаний значний корпус праць у галузі культур філософських, політологічних, соціологічних та літературознавчих досліджень, присвячених вивченню феномену конспіративізму. Для аналізу специфіки конспірологічного мислення використовувалися доробки у вивченні міфологічних архетипів людського мислення, здатні дати цілісне розуміння специфіки та внутрішньої логіки теорії змови.

Ми використовуємо терміни «феномен», «міф», «наратив» та інші в загально-гуманітарному значенні, себто безвідносно до первинної вузькоспеціальної концептуальної парадигми, що ввела їх у науковий обіг. З-поміж множини значень поняття «дискурс», іноді навіть протилежних, перевагу віддано фукльдіанському розумінню дискурсивності, що передбачає спирання на певний

соціально-історичний досвід, нерідко пов'язаний з відчуттям побоювання, невпевненості та не завжди артикульований в актах мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критичне вивчення феномену конспіративізму в гуманітарній дослідницькій сфері припадає на другу половину ХХ ст. Конспіративізм витлумачується переважно як *параноїдальний стиль* (тут і далі курсив наш. – *I. К., Е. К.*), що «...має більше стосунку до того, в які ідеї вірять, ніж до того, чи є зміст таких ідей правдою або брехнею» [3, р. 5; 4]. Параноїдальність розглядається як культурна фаза та причина конспіративного мислення [5; 6], а найбільш дієвим соціокультурним чинником зміцнення конспіративного менталітету вважається стан кризовості.

Як відображення панічної фази політичної нестабільності конспірологічний дискурс стає новим майданчиком для інтелектуальних атак не тільки між окремими політичними опонентами, а й буквально пронизує суспільне життя. При осмисленні новітніх політичних та культурних реалій активно використовуються здобутки французької філософії [7], зокрема, при описі «подій», що породжують множину «теорій змови» та стають приводом для конструювання іншої «події» [8].

Особливу увагу зосереджено на ролі ЗМІ – «машини бажання», яка, утворюючи віртуальний простір, культивує регулярну «потребу в катастрофі» й підтверджує фукольдівські побоювання тотального контролю стосовно «нового паноптикону», що «невидимим оком влади» спостерігає за суб'єктом [9, с. 288; 10]. Як наслідок, параноїдальний наратив долучається до владного дискурсу, так само як і всевидяще «око влади», що колись спостерігало за божевільними, злочинцями, гомосексуалістами та іншими вразливими групами [11].

Постмодерністська традиція ув'язує конспірологічний світогляд з політичною міфологією як панівним експлікативним мета-оповіданням, що виявляє свій сенс у певному колективному уявному [12, р. 40]. Конспірологічні настанови осмислюються як повторювальна «інтерпретативна й наративна практика у популярній політиці», що «є досить привабливою, задовільною й пов'язана з повсякденним політичним та культурним життям» [13, р. 17–18].

За таких обставин закономірно виникає питання про достовірність інформації. На тлі поширення пост-правди та інфодемії актуалізується проблема соціальної поведінки, реалізованої в цифровому дискурсі [14]. Перед дослідниками, які виявляють інтерес до цієї проблеми, постає подвійне завдання: з одного боку, концептуалізація пост-правди ще не набула послідовного наукового розуміння й розглядається переважно як «щораз більша зневага до фактичних даних у політичному дискурсі» [15, р. 1], як «зменшувана важливість закріплення політичних висловлювань стосовно фактів, що

перевіряються» [16, р. 642], як час або місце, де «істина та послідовність не є важливими» [17, р. 22], або навіть обговорюється без змістовного визначення [18]; з іншого боку, дослідження в галузі пост-правди поки мають відносно емерджентний характер за відсутності значного академічного обсягу праць у даній галузі знання.

На сьогодні в механізмі конспірологічного дискурсу виділено опозицію *ворог – викривач*, унаслідок чого сучасний носій знань та уявлень бачить історію «як дещо контрольоване масивними, демонічними силами ... і це зло перебуває поза праведним суспільством, в якому Іншому, що визначається як іноземець або варвар...» [5, р. 3]. У підсумку, конспіративізм стає феноменом сучасної масової культури, пов'язаним із перекручуванням або переказом історії як певного глобального процесу пошуків нарративних моделей та спроб трансформації їх.

Стосовно термінологічної визначеності конспірологічний понятійний апарат залишається відкритою для обговорення темою. Представники сучасної гуманітаристики дедалі частіше оперують поняттям *конспірологічне мислення* [19], зіставляючи його з поняттям параноїдальності та підкреслюючи надмірність визначень обох концептів. Причиною виникнення конспірологічного мислення вважається «криза виробництва смислів» [20] у поєднанні з досвідом пасивності, що витлумачується як «не тільки особистісний досвід, а й історичний досвід цілих народів та... культурних конструктів реальності» [20, р. 453].

Змова визначається як таємничий зговір двох або більше *акторів* «з метою узурпації політичної або економічної влади, порушення прав, встановлених угод, приховування життєво важливих таємниць або зміни основоположних інститутів» [21, р. 4]. Причому свідченням змови стає, як правило, її невдалий результат [22]. Ключовим моментом у вивченні змови вважається те, що вона каже про реальні події, що відбулися або відбуваються [16, р. 641], а більшість визначень цього феномену об'єднує уявлення, що «змови утворюють переконаність, що дієві особи, зазвичай могутніші за пересічного громадянина, причетні до утворення широкомасштабних “чорних скриньок” і таким особам приписується підступне пояснення заплутаної події» [23, р. 825].

На відміну від змови, що належить до істинних причинно-наслідкових зв'язків, *конспірологічна теорія* виявляється як спроба пояснити кінцеві причини значущих соціально-політичних подій шляхом заяв про ймовірну таємничу змову двох або більше впливових акторів [24]. Крім того, теорію змови трактують як «ідеологічне викривлення владних відносин, що містить популістське ототожнення віруючих з народом на протигагу таємничому елітному силовому блоку» [25, р. 67], «когнітивне відображення бідної людини

в епоху постмодерну» [26, р. 355], мотивоване розумінням природи сучасного глобального капіталізму, проте без структури, що її колись забезпечували великі наративи [27, р. 26].

У дослідженнях останніх років активно вживаються поняття *віра у змову, теоретик змови, конспірологічні нахили, конспірологічні ідеї, конспірологічна ідеологія, конспірологічний менталітет, конспірологічний світогляд* [28, р. 5; 21; 29]. Здійснено також *типізацію конспірологій* залежно від сфери та способів їх буття – так звані семіотичні моделі змови, представлені конспірологією подій, системними змовами та суперзмовами як головними міфологемами сучасного конспірологічного бачення [5, р. 6].

З огляду на потенційну соціально-політичну значущість конспірологічних переконань новітній науковий пошук відбувається в таких напрямках: вивчення кореляції віри в теорії змови із загальними конспірологічними нахилами; дослідження диспозиційних або ситуативних факторів, що спонукають до пошуку змовницького зв'язку між складними та нібито випадковими подіями; прогнозування мотивованої участі у змові; вивчення впливу знання на довіру до змови тощо [23; 30–32]. Крім того, помітна відмова від монологічного пояснення феномену конспірологічності на користь плюралістичного підходу, що поєднує епістемний (тяжіння до розуміння, точності та визначеності), екзистенціальний (прагнення до контролю та безпеки) та соціальний (бажання зберегти позитивний образ власної особистості або спільноти) виміри [21, р. 7].

Предметом наукових дискусій щодо конспірологічного дискурсу є також феномен привабливості теорій змови та їх наслідки [33; 34]. Більшість дослідників солідарні в тому, що такий аспект слід серйозно брати до уваги через вплив на окремих людей та ключові соціальні інститути. У зв'язку з цим потрібні подальші дослідження, аби цілісно осмислити важливість такого поширеного політичного та соціально-психологічного явища.

1. Конспірологічне мислення: особистісний та соціальний виміри.

У відкритих суспільствах зі стабільною демократією, забезпечуваною численними механізмами стримувань та противаг, а також великою кількістю джерел інформації, змова має бути малоімовірною. Ба більше, освічена аудиторія, згуртована навколо авторитетних наукових спільнот, як правило, не виявляє інтересу до теорій змови, особливо якщо вони засновані на недоведених квазінаукових припущеннях.

Тим дивнішим для сучасного суспільствознавства стає раптове відкриття стійкості конспірологічного мислення. У гіперзв'язаному соціальному середовищі з його інформаційно-знаннєвою доступністю та прозорістю спостерігається постмодерністське відродження досучасних настанов

[28, р. 328], а замість поширення просвітнього погляду на реальність і зниження привабливості недоведених гіпотез наявний певний нахил до розробки й поширення саморобних істин [35]. Доречно зазначити, що словом 2016 р. стала «пост-істина», чий вжиток зріс майже на 2000 відсотків порівняно з використанням його в попередньому році [28, р. 329].

Вектор конспірологічного мислення, обумовлений бажанням досягнути істину та розкрити таємницю, рухається до «знання», яке, на думку Ж.-Ф. Ліотара, диференційоване на два типи – так зване наукове знання та більш близьке та зрозуміле знання, чия «модель зв'язана з ідеями внутрішньої рівноваги та дружелюбності (*convivialité*), порівняно з яким сучасне наукове знання має блідий вигляд...» [36, с. 26]. Протириччя між цими двома видами виникає там, де «статус знання втрачає стійкість, а його спекулятивна цілісність є розколотою» [36, с. 87]. Інформаційні потоки потрапляють у силове поле боротьби за легітимність між автором/читачем та самим конспірологічним міфом як посланням, що в підсумку спричиняє конфлікт знань, глибинну «втрата ностальгії за втраченим великим оповіданням» [36, с. 100–101] та перетворення гри мови на гру з історією або історичним значенням.

Крім того, як зауважує Й. Рогалла фон Біберштайн, «межі між тими текстами, які слід сприймати всерйоз, та відверто конспірологічними публікаціями... є розмитими»; у таких умовах «конструюється певний мета-світ, де факти невід'ємні від вимислів, що субкультурних прихильників подібних [конспірологічних] конструктів аж ніяк не бентежить» [37, с. 10]. Антропологічний процес пошуку істини в межах конспірології, таким чином, веде до конструювання вельми спрощеного історичного міфу, де ключову роль відіграють редукція складної реальності, окультизм та вірування в те, «що за зовнішньою видимістю повсякденного світу можна віднайти доступ до певної прихованої реальності, де й відбувається найголовніше» [37, с. 12].

Система «скупості» доказів, що міститься в глибині конспірологічних механізмів, спрочує процес поширення конспірологічного дискурсу та залучення до нього. Разом зі способом функціонування змовницьких уявлень така система утворює ідеальну модель постмодерністської гіпертекстуальності: у конспірологічному дискурсі все є зв'язаним, будь-який елемент існує для того, аби приходив до руху інший. Такою є особливість конспіративістської ментальності – бачити все у зв'язках одне з одним, що стає своєрідною доказовою базою конспірології: все є зв'язаним ніби в казковій моделі, де будь-який фрагмент тексту є функцією в загальній архітектоніці оповідання.

Навіть якщо теорії змови є малоюмовірними, вони суттєво впливають передусім на екзистенціальні аспекти людської життєдіяльності. Віра в теорії змови корелює з переживанням суб'єктивної невизначеності – феноменоло-

гічного досвіду, тісно пов'язаного з відчуттям духовної небезпеки, страхом негативних оцінок, побоюванням соціального виключення та виснаженням міжособистісного функціонування. Почуття безсилля перед масштабними соціально-економічними подіями Т. Меллі називає «агентською панікою», що містить послаблене відчуття власної влади у сполученні з переконаністю, що дії суб'єкта контролює дехто інший [38, р. 12].

Конспірологічні переконання виявляють свою значущість і в контексті суспільних подій. Залежно від умов вони можуть спричинити почуття відчуження від політики (наслідком чого стає зниження громадянської активності) або ж сприяти радикалізації суспільства та насильницьким тенденціям у певних екстремістських угрупованнях.

Зазначимо, проте, що в дослідницькій літературі переважно не спостерігається пряма тематизація владних феноменів у контексті теорії змови. Так, Л. Болтанські хоча й стверджує, що конспірологічні наративи драматизують суперечливий характер демократичної держави (зокрема, підсилюючи протиріччя між гласністю, публічною комунікацією, з одного боку, та необхідною практикою секретності при здійсненні державної влади, з іншого), однак не акцентує зв'язок проблеми політичного представництва та політичної конкуренції з проблемами комунікації та публічного дистанціювання.

Іноді теорії змови розглядаються не стільки як особливий вид помилки чи омани, скільки як симптом реального занепокоєння моральною атрибуцією та розподілом влади у складних суспільствах. Наслідком таких пошуків стало порушення питання семантичних меж між теоріями змови та більш респектабельними формами соціально-політичної критики. Як зазначає Б. Латур, «для пояснення виникнення недовіри... ми... любимо використовувати більш піднесені причини – суспільство, дискурс, знання/владу, поля сил... тоді як конспіративісти люблять зображати жалюгідну кучку жадних людей з темними намірами, проте я вбачаю щось тривожно схоже в структурі пояснення, у першому русі невіри, а згодом у кругообігу причинних пояснень, що йдуть із глибокої темряви низу» [39, р. 240].

Зазначена паралель активно обговорюється у фаховому середовищі, так само як і засоби, якими соціальна теорія намагається уникнути «прокляття Поппера» – таким словосполученням Л. Болтанські означив конотацію між способом тлумачення дій неофіційних колективних утворень і конспірологічною стилістикою. Формулюючи проблему, автор зазначає: «Якщо найсумніше відомою ознакою, за якою розпізнаються особи, звинувачені у параної, є той факт, що вони приписують історичні або особисті події дії широкомасштабних утворень, яким вони надають свого роду інтенціональності та здатності до дії,

то як би тоді ми могли завадити подібним звинуваченням у бік соціологів?» [40, р. 43].

Слід, однак, зазначити, що не всі прояви конспірологічного мислення мають суто негативну оцінку. Іноді теорії змови виявляються стимулом і виправданням протестних рухів, тоді як наслідки громадянської активності оцінюються залежно від типу соціальних змін, переслідуваних такими рухами [34]. Крім того, як зазначають сучасні дослідники, теорії змови можуть підвищити прозорість уряду та посилити підтримку демократичних принципів [41; 42].

Конспірологічні теорії не мають конкретних часових або культурних рамок. Таке твердження не означає, що всі люди рівною мірою виявляють чутливість до теорій змови, а лише підкреслює, що конспірологія не є специфічною для дигітальної епохи, так само як і для будь-якої іншої конкретної культури. Деякі дослідники, наприклад, вказують на ознаки конспірологічного мислення у працях давньоримського сенатора та історика Тацита, де зазначено, що римські громадяни вірили, що Нерон і його слуги свідомо запалили великий римський вогонь у 64 р. до н. е. [43; 44]. Іншим прикладом є переконання жителів Намібії в тому, що сучасні технології є формою чаклунства, розробленою західними змовниками з метою завдання шкоди або контролю над людьми [45].

Нарешті, теорії змови виникають на вельми різноманітних соціальних рівнях: об'єктом підозр у змові можуть стати урядові заклади, галузі промисловості (наприклад, фармацевтична або нафтова), етнічні групи (мусульмани, євреї), спортивні судді, вчителі та навіть менеджери звичайних організацій, яких підозрюють у прихованому плані звільнення співробітників. У підсумку це свідчить про універсальний характер конспірологічного мислення.

Ще однією відмінною рисою конспірологічного мислення є парадоксальне сполучення ірраціональних та раціоналістичних способів сприйняття: іноді навіть суто інтуїтивне відчуття змови супроводжується аналітичними та поміркованими міркуваннями. Так, чимало теорій змови «9/11» містили низку наукових аргументів стосовно сталевих конструкцій колишніх веж-близнюків, максимальних температур згорання керосину тощо.

У зв'язку з цим виникає велика спокуса у припущенні, що віра в конспірологію тісно пов'язана з допитливим мисленням, яке не сприймає як належне офіційне прочитання значущих подій і критично аналізує докази на користь теорії змови чи проти неї.

Однак емпіричні дані свідчать про стійкий зв'язок теорії змови з інтуїтивним мисленням на шкоду аналітичному. Як свідчать результати досліджень, люди з вищою освітою мають більше навичок аналітичного мислення та виявляють скептичне ставлення до теорій змови, тоді як менш освічені люди

схильні вбачати свободу та інтенціональність навіть там, де їх немає, а також мають ілюзорне відчуття глибини конспірологічного пояснення подій [46].

Підвалини конспірологічного смислоутворення складають когнітивні процеси, пов'язані зі сприйняттям патернів (люди автоматично шукають значущі причинно-наслідкові зв'язки) та виявленням агентності (люди схильні сприймати події як викликані навмисними намірами агентів). Такі два процеси достовірно спричиняються негативними емоціями, зокрема почуттям невпевненості, тоді як неемоційні стани, зазвичай асоційовані з аналітичним мисленням, знижують віру людей у теорії змови.

Теорії змови є соціальним явищем у тому розумінні, що вони відбивають основну структуру міжгрупового конфлікту, точніше, пов'язані із загальними мотивами, що спричиняють міжгруповий конфлікт [47]. Соціальний вимір конспірологічних переконань характеризується сполученням сильної внутрішньогрупової ідентичності та почуття позагрупової загрози. Такі мотиви вельми відчутні на політичній арені, зокрема у США, де республіканці часто вірять у змову за участю демократів та навпаки [19]. Крім того, популістично налаштовані лідери активно використовують суб'єктивні конспірологічні схильності електорату для мобілізації прихованих антиістеблішментських упереджень та посилення власної підтримки. Така гіпотеза узгоджується із загальним твердженням про те, що індивідуальні нахили до конспіративізму запускаються в умовах диференціації влади, коли змови правдоподібно приписуються політичним конкурентам [48]. Конспірологічний ефект підсилюється мірою того, як громадяни стають дедалі більш поляризованими у своїх ідеологічних уподобаннях. Як наслідок, виникає ефект колективного нарцисизму, посилюється тенденція до соціального домінування, утворюються стигматизовані групи меншин, поширюється почуття соціальної девальвації. У свою чергу, це дозволяє зробити висновок, що, навіть коли переконання у теоріях змови не завжди мають просоціальні наслідки, вони засновані на головних соціальних мотиваціях, що характеризують міжгруповий конфлікт.

Виходячи з наведеного стислого огляду, можна виділити так звані позитивні та критичні способи розуміння теорії змови. Перші вважають конспірологію помилковою вірою у змови та намагаються дослідити причини віри у змову, а також перспективи такого феномену; предметний зміст конспірологічних теорій вважається проблематичним, необґрунтованим або ірраціональним. Другі, зі свого боку, також торкаються питання причин віри у змову, проте, як правило, зосереджені на історико-культурному аспекті конспірології. У зв'язку з цим одним із плідних наукових напрямів може стати вивчення обставин і факторів, що впливають на спектр оцінювання наслідків теорії змови. При-

наймні суттєвий вплив конспірологічних теорій на життєдіяльність культури, соціуму та людини залишається безперечним фактом.

2. Конспіративізм: від художньої форми до сучасних соціальних практик.

Поширення конспірологічних уявлень поступово привело до формування специфічної парадигми мислення, здатної у зрозумілих термінах та образах пояснювати передусім політичні події. У свою чергу, такі особливості конспірологічного мислення зближують його з радикально-конструктивістською специфікою пояснення світу та подій у ньому. На нашу думку, між вірою в теорію змови і радикальним конструктивізмом простежується чітка відмінність.

Згідно з радикально-конструктивістською епістемологічною настановою, знання радше конструюється, ніж «відкривається». Крім того, знання обговорюється незалежно від того, де та ким воно вироблене, а також незалежно від онтологічної реальності, що є принципово непізнаваною. Як зазначає один із теоретиків радикального конструктивізму К. Холторф, «не знання прилаштовується до реального світу, а самий світ адаптується до наших пізнавальних потреб. Людське знання про світ відповідає реальності та “нав’язується нею”, якою ми її *сприймаємо* та *розуміємо*» [49, с. 78]. У такій думці підкреслюється обумовленість реальності емпіричним досвідом, навіть ототожнення їх. Вирішальну роль відведено дискурсу, наративам, діалогу, соціальним практикам, в яких смислоутворення пов’язане передусім з реабілітацією політичної уяви, осмисленням нових інститутів та позитивною раціональною прагматикою.

На відміну від конструктивістської парадигми, захоплення вірою у змову як культурною формою обумовлене передусім афектованістю, яка також дозволяє вибудовувати складно мотивовані наративи, є наративно привабливою. Аналізуючи масовий характер теорій змови як інструменту пояснення політичних подій, Л. Болтанські у праці «Таємниці та змови. По слідах розслідувань» запитує: «...сьогодні віра в існування змови є більш поширеною чи вона більш відкрито виявляється? Чи слід формулювати це питання в термінах віри?» [50]. Дослідник пропонує вигаданий сюжет про рух, прибічники якого стверджують: Земля є пласкою, тоді як еліти вводять людей в оману, запевняючи, що Земля є круглою. У зв’язку з цим виникає питання: чи є взагалі сенс міркувати про те, чи дійсно *вірять* у це люди, які роблять подібні заяви? чи дійсно люди бажають *знати*, що Земля є насправді пласкою, та звинувачувати інших у брехні або ж їхня мета – *показати*, що їм чудово відомо про те, що їм скрізь і завжди брешуть?

На нашу думку, таку ситуацію слід розглядати в логіці вивчення наративу, оповідання та комунікації. Особливого наголосу тут потребує відмінність

між знанням, пов'язаним з *особистим досвідом*, і тим, що суб'єкт знає з *розмов*. Як слушно зазначає Л. Болтанські, «омана соціології взагалі, а соціології феноменологічної та прагматичної зокрема, полягає в нашій надмірній вірі у знання, засноване на особистому досвіді» [50].

Дійсно, феноменологія припускає, що є певна розпізнавана природна даність себе, відповідно до якої все, що сприймається суб'єктом або може бути мислимим, є деяким феноменом, тобто формою суб'єктивної реальності. Звідси випливає, що знання, продуковане свідомістю суб'єкта, має бути визнане як неповне. Гуссерлівська феноменологія такої настанови не містить: вона оперує поняттям очищеного знання з метою набуття якщо й не повного, проте точного знання. Ключовим же моментом у поясненні причини виникнення конспірологічного мислення стає класична настанова на здатність свідомості отримати повне знання про реальність.

У свою чергу, соціологія виходить із даності соціального індивіда. Вона вивчає спосіб комунікації між індивідами – не стільки процес формування соціальних індивідів, скільки есенціалістський аспект їхнього існування. Відповідно, соціологія вивчає соціальні інститути, соціальні політики тощо як наслідки діяльності соціальних інститутів.

Виходячи з того, що свідомість не містить деякої аксіоматично-визначальної конструкції, слід визнати, що знання є обмеженим. Переважну більшість знання суб'єкти отримують не шляхом суворого логічного гегелівського конструювання, а шляхом комунікації – себто з розмови. Так, геродотівська історія часто нагадує суто фантастичне оповідання, зокрема, про мурах, менших за собак, але більших за лисиць [51]. Автор прямо зазначає, що іноді спирається на такі, що *заслужують на довіру*, розповіді інших осіб. Знання з розмови, отже, стає єдиною формою, яка заміщає безосновне знання: за відсутності виходу до абсолюту воно здобувається комунікативним шляхом.

Цікаво у зв'язку з цим згадати суперечливий досвід учасників «Лівого фронту мистецтв» – літературного об'єднання 1920-х рр., що закликала відмовитися від вимислу, надмірної художності та емоційності на користь раціонального викладення. Наполягаючи, що головне завдання авангардистського мистецтва полягає у трансляції реальності та фактів, художники помилково спиралися на інформацію з газет, фотографії та кінохроніку, у підсумку відтворюючи не просто деяку вторинну реальність, а певним чином запрограмовану відповідно до конкретних ідеологічних та політичних настанов.

Певною протиположністю таким настановам можна вважати маніфест В. Шаламова про відсутність *факту*, замість якого є *свідчення* про певну подію. Письменник наголошував: «Я не пишу спогадів... Я намагаюся написати не оповідання, а те, що було би не літературою. Не проза документа, а проза, ви-

страждана як документ» [52]. Таким чином, найголовнішим, на переконання письменника, є оповідання не про *побачене*, а передусім про *пережите*, що, по суті, стало підтвердженням зміни неопозитивістської настанови на таку, що саморефлектує.

Конспірологічна література «задає» афективний наратив, який можна переказувати та який є сумісним із контекстом інших наративів. З іншого боку, реальність, яку мислить людина та приймає за власну, виявляється як те, що сприймається, переказується та стає оповіданням. Звідси логіка оповідання дозволяє кваліфікувати оповідання як прийнятні для розповіді, цікаві, нецікаві тощо. Так, якщо потрібно запровадити комунікацію та додати до неї афектації, іноді суб'єкти свідомо вдаються до перекручування фактів («Земля є пласкою»), проте такий прийом дозволяє опинитися в центрі дискусії. Звідси можна припустити, що практично всі дискусійні конструкції, що містять колективну уяву, мають конспірологічну складову, тоді як розвиток її та критичне ставлення до неї здебільшого проявляються на індивідуальному рівні.

По суті, якщо не брати до уваги негативні конотації, конспірологічність формується та відтворюється завдяки певним властивостям уяви. Так, у новочасну епоху дискурсивні практики були зумовлені в тому числі й вульгарним механіцизмом, а причинно-наслідкові зв'язки легко вбудовувалися у свідомість: дещо передбачає причину свого виникнення – у підсумку дещо, що уходить за горизонт, й те, що за горизонтом, закономірно залишатимуться уявним продуктом загоризонтного бачення.

Конспірологічний дискурс має декілька вимірів. З одного боку, він може нав'язуватися тоталітарною системою, аби підкорити свідомість громадян певним цілям. З іншого – в умовах втрати довіри до владних структур критичне мислення передбачає звернення до конспірологічного дискурсу, демонструючи в такий спосіб усвідомлення омани з боку влади.

Крім того, існує частка революційно налаштованих громадян, які через нові ідеологеми пропонують змінити світ, тим самим демонструючи високий ступінь політичної уяви. На наш погляд, політична уява не є обов'язково вбудованою в конспірологічний дискурс, являючи собою певну специфічну ситуацію.

Сучасна реальність, як уже підкреслювалося, не має абсолютного знання, а принципово будується як комунікативна або наративна, як обмін описами та свідченнями про саму реальність у системі «автор – читач» або «наратор – наратор». Ставши одним із найважливіших концептів у структуралістських та постмодерністських теоріях, текстуалізація реальності акцентована на оповідальності та наративному розумінні [53; 54]. Так, зокрема, минуле виявляється як осмислення відсутнього «іншого», яке існує для теперішнього

лише у формі оповідань, що архівують і водночас інтерпретують його. Сама ж історія перетворена на наративний конструкт, утворюваний множиною приватних історій, різнорідних хронологій та суперечливих наративів [55, с. 259].

Як можна побачити, у ситуації постмодерну наратив набуває онтологічного статусу, а сучасна філософська рефлексія звернена до проблем побудови наративу, ролі вимислу в ньому та референціального потенціалу його значущості. Ставши ядром лінгвістичного повороту у філософії, наратив виявляє свою суттєву привабливість, дозволяючи дійти навіть такого висновку: «сьогодні немає нічого, що не може бути не наратизованим» [56, с. 31].

Згідно з таким розумінням об'єктивність історичної реальності та здатність людини безпосередньо відчувати історичне минуле ставиться під сумнів, а сама історія та історичний наратив уподібнюються вербальному вимислу, фантазії, форми яких схожі радше на літературу, ніж на науку [56, с. 32]. В умовах, коли реальність утворюється думками, діями та соціальними інститутами, суттєво актуалізується питання боротьби за гегемонію певних смислів і залучення до певного наративу якомога більшої кількості людей. Інструментами такої боротьби стають, зокрема, афектовані інформаційні «вброси», яскраві новинні сюжети тощо.

Цікавою також є думка Л. Болтанскі про наративність як історико-культурну форму. Автор протиставляє поняття реального (*le réel*) та реальності (*la réalité*) [57], що корелюють зі співвідношенням фізичної та соціальної реальностей. Після Великої французької революції ці два типи реальності суперечливим чином утворювали соціально-політичний і правовий ландшафт держави нового типу. В умовах, коли віра в розум та природний закон послабшала, а соціальна реальність намагалася «підкорити собі» фізичну, виникли великі соціальні романи (Бальзак, Флобер, Діккенс, Стендаль), де читач мав можливість ідентифікувати себе з персонажем як із «соціальним типом» [57, с. 33–34]. Таким чином, літератори в наративний спосіб вибудовували нову реальність, що стала «прецедентом соціології» [50].

Переконливість наративу забезпечується, на думку Л. Болтанскі, сполученням мікро- (особистісного) та макро- (соціального) рівнів. Автор вважає, що Стендалю побудувати таке сполучення не вдалося: герой роману бере участь у великій битві, проте не може досягнути величі такої події, що в підсумку не утворює наратив. Натомість успіх парадигмального роману Л. Толстого «Війна та мир» забезпечений, зокрема, й тим, що в ньому показані водночас «малі історії з приватного життя окремих людей та великі Історії величезних суспільств, якими є нації та держави, скинуті в історію, себто у війну. Такі великі історичні романи виявляють відношення між гігантомахіями... та наномахіями... себто малими історіями, чії ниті постійно вплітаються в ниті

великих Історій» [50]. Як наслідок, часто навіть усупереч сталим історіографічним наробкам події війни 1812 р. відтворюються саме за Л. Толстим.

Цікаво, що наративний спосіб відтворення реальності спочатку з'являється не як філософська теза, а як естетична форма: виникнення жанру великого соціального роману певним чином компенсує брак засад і закладає основи комунікативної, перформативної, наративної версії розуміння реальності. Таке зрушення позначене, зокрема, відчуттям «непевненості в реальності» [50], неспокоєм щодо структури та змісту реальності [58], актуалізуючи жанр детективного роману, що обов'язково містить конспірологічні схеми, привабливі таємниці – те, на чому побудований саморух дискурсивної «машини». Ключовими фігурами, за Л. Болтанські, тут є Шерлок Холмс та Жюль Мегре, які діють у нових соціально-економічних умовах, що, у свою чергу, закладають основи для формування конспірологічних схем нового типу.

Поняття змови, маючи, за Л. Болтанські, конститутивний характер для шпигунського роману, дозволяє протиставити видиму реальність прихованій, зближуючи літературний жанр із суспільно-політичною атмосферою. На тлі зміцнення національних держав посилюється опозиція між особистісним досвідом та інституціональністю: держава намагається контролювати кожного громадянина, виходячи з принципу єднання людей за соціально-нормативною та національною ознакою. Як вважає Л. Болтанські, перехід від суверенної держави до соціальної обумовлює феномен, названий у фукольдіанській теорії «біополітикою» та пов'язаний із найгострішими проблемами сучасних держав – опозицією «істина – брехня» та тотальною підозрою, що, з одного боку, підсилює вже згаданий параноїдальний ефект, а з іншого – зміцнює націю в межах єдиної національної держави. Крім того, самий процес національного державотворення часто супроводжується конспірологією – міфологічними наративами на кшталт «Слова о полку Ігоревім». Така політико-конспірологічна стратегія «згори» запроваджує в масову свідомість певні смисли, зміцнюючи в такий спосіб ідеологію національної держави.

Крім того, на тлі зламу владних засад у XIX ст. чимало людей, завдяки загальній грамотності та емансипаторному впливу демократизації, отримують доступ до сприйняття інформаційних потоків та висловлювання. Громадяни масово залучені в політичний процес як агенти – активні учасники такого процесу та суб'єкти встановлення нових відносин. В умовах надзвичайно високої динаміки соціальних відносин складається нова онтологічна та художня ситуація: реальність, в якій немає одного авторитарного оповідача чи одного центру знання, задається в комунікативно-наративний спосіб. У свою чергу, це передбачає ознаки конспірологічного мислення, бо конспірологія будується на нестачі доказів і неповноті будь-якого знання. З іншого боку, як

уже зазначалося вище, такий процес супроводжується відчуттям уразливості та небезпеки в будь-який момент потрапити під підозру.

Така ситуація є складно прийнятною з психологічної точки зору. Навіть наприкінці ХХ ст. в межах конструктивістської філософії (Н. Луман та ін.) підкреслювалося, що розуміння безосновної реальності відбувається несуперечливо з логічної точки зору, однак виникає психологічна проблема *прийняття* безосновної реальності та відповідальності за реальність, відтворювану суб'єктами. Звідси можна зробити висновок, що конспірологія, по-перше, має обґрунтування і, по-друге, обґрунтована у певний психо-афективний спосіб.

Згідно з таким підходом, пропозиції більш переконливого конспірологічного нарративу стають безглуздими, що веде до прийняття реальності як контингентної і такої, що не має достатніх підстав [59]. Причому таке прагматично-спекулятивне рішення обумовлене неминучістю залучення мислення в конструкцію реальності, яка, відповідно, не є даною як така або як деякий зовнішній об'єкт. Отже, суб'єкти існують не стільки в безосновності, скільки в домінуючому дискурсі. Навіть дискурс про безосновність у філософії є сьогодні домінуючим, консенсусно прийнятим.

Слід також зважати на те, що конспірологічний спосіб пояснення світу є психологічно комфортнішим, ніж якийся складний. За всієї уявної складності конспірологічне пояснення засноване на простому припущенні про щось приховуване. Сама ж конспірологія розуміється передусім як віра в таємницю й вивчається, зокрема, спецслужбами – розвідкою, контррозвідкою, якщо, наприклад, ідеться про інформаційну війну.

Якщо центральною категорією конспірології є таємниця, то виникає специфічне запитання: чи може таємниця бути об'єктом наукового вивчення? Таке питання є цікавим із філософської точки зору, бо коли таємниця стає даністю, є розкритою, вона перестає бути таємницею й, відповідно, може залишатися такою тільки в разі нерозкриття. Таємниця як науковий об'єкт становить інтерес для спеціалістів у сфері дослідження буття таємниці та буття людей щодо неї.

Принципово інша ситуація складається в разі здійснення герменевтики світу, яка виходить із презумпції таємниці й передбачає пояснення в модальності переваги, коли людина вважає певний спосіб розшифровки переконливішим за наявні інші. Звідси впливає необхідність розрізнення картини світу, що утворюється за участю конспірологічного мислення, та картини світу, що складається на основі реальних комунікативних зв'язків і належить до нестабільної онтології. Нестабільні онтології передбачають суттєву амбівалентність і різнобічність [60], описуються в термінах відмінності, нестачі та надмірності [61], базуються на принципах радикального антиесенціалізму, радикального плюралізму та контингентності [60].

Прикладом таких конструктів може служити, зокрема, поняття множини, сплеск інтересу до якого зумовлений кризою сучасної держави як форми. Множина, на відміну від народу (чия єдність зведена до єдності держави), належить до загальнонародових здібностей (інтелекту, мови) й зумовлює єдність, не маючи прямого відношення до держави. Як зазначає П. Вірно, аналізуючи фактори, що дестабілізують реальність, «сьогодні будь-які стрімкі зміни не стільки скасовують традиційні та повторювальні форми життя, скільки впливають на самих індивідів, які відчувають вплив усього найбільш незвичного та неочікуваного, приноровилися до частих змін і вже звикли не мати сталих звичок. Ідеться про реальність, що завжди та в кожному випадку оновлюється» [62, с. 24–25]. Відповідно, сучасні форми життя, позначені постійним відчуттям ризику, втілюються, зокрема, у феномені прекарності, що в умовах розмиття меж між внутрішнім та зовнішнім нагадує радше існування поза стінами спільноти. Крім того, прекарність як розпач та тривога спричиняє відчуття нездатності відчувати себе у власній оселі [62, с. 27].

У такому контексті категорія буття виявляється беззасадною, а самий суб'єкт стає контингентним та незавершеним, виявляючи тим самим онтологічну негативність. Як наслідок сучасних антропологічних розвідок у філософській дискурсі введений критерій онтологічної нерозв'язаності. Як підкреслює Дж. Агамбен, придатність філософських концептів для нового використання обумовлена ситуацією розламу мислення [63]. Замість засад теоретики нестабільних онтологій запроваджують концепти плутанини світу, безглуздя суверенної операції, кочового номосу часових актуалізацій [64], здолаття тиранії смислу [65], мислення в термінах тіла [66].

Змова є також специфічним дослідницьким об'єктом у прикладному сенсі. Змову намагаються викрити спецслужби, однак їхнім об'єктом стає не сама змова, а різні форми соціальної діяльності, що в підсумку свідчить про підміну концептів: спецслужби здійснюють передусім контроль за наративом, відслідковуючи прояви нестандартних поведінкових практик та водночас виступаючи своєрідними критиками «нового роману» про реальність. Крім того, такі служби виступають і як куратори, що пишуть певні сценарії про реальність, демонструючи проективну інверсію.

Ураховуючи специфіку конспірології, можна стверджувати про закономірність абстракції, що виступає як певний рівень нарації, себто літератури, де будь-які наративи стають пост-правдою. Питання ж правди може бути вирішене в тому випадку, коли буде залучена тілесна рефлексія свідоцтва, що, у свою чергу, передбачає вихід на інший рівень тексту – рівень не-наративу. Вихід за межі конспірології, відповідно, можливий за умови виходу на інший рівень досвіду. Якщо, наприклад, утопічна література моделює бажану

реальність на основі надії на соціальну справедливість, екологічну рівновагу, гендерну рівність, тілесний апгрейд тощо, то вона вельми швидко й успішно вписується у нові політичні програми.

Вельми важливо, на наш погляд, розрізнити конспірологічний нарратив та політичну уяву. Перший виявляється певною пасткою, в яку потрапляють, як правило, через недовіру до авторитетів і брак смислів; друга ж націлена на продуктивну рефлексію, намагається у революційно-утопічний спосіб сконструювати іншу реальність та має певну стратегію виходу з наявної ситуації. З цього випливає ще одна специфічна відмінність: якщо конспірологічне мислення не потребує відповідальності, то політичне мислення передбачає її у спробі за побудову чогось нового. Конспіролог же, оперуючи тотальністю причинних зв'язків, не приймає контингентності з її когнітивними та соціополітичними корелятами (Н. Луман, Т. Парсонс та ін.) й видає бажане за дійсне.

Слід також підкреслити, що однією з особливостей сучасного суспільного розвитку стає ускладнення агентності, описаної в численних теоріях *structure-agency* [67–70], де поняттям *agent* позначене те, що змінює конфігурацію структури, а поняття *agency* вживається переважно у зв'язку зі *structure*, коли йдеться про дію, незалежну від тиску ззовні. На відміну від *action* (дії), *agency* піддається вимірюванню у мові шляхом дискурс-аналізу в транзитивності, модальностях, номіналізаціях тощо [71], розрізнення дискурсивного та недискурсивного [67, р. 28–32], відповідності критеріям самоефективності, локусу контролю, компетентності у прийнятті рішень тощо [69].

Agency передбачає здатність особистості до критичного мислення та зміни суспільних форм і здійснюється в таких вимірах: екзистенціальному (як до-рефлексивна здатність кинути виклик соціальному диктату), прагматичному (як здатність до перспективних інновацій), пов'язаному з ідентичністю (як здатність діяти в межах соціально заданих рольових очікувань), і такому, що відбиває життєвий курс (як ретроспективний аналіз рішень, здійснених у точках повороту та переходах) [70].

Така розгалужена типізація свідчить про відхід від однобічного розуміння агентності в модусі опору (як це було прийнято у зв'язку з молодіжною феміністичною політикою проти жорстко описаної та визначеної картини світу, в якій немає місця агентності). Так, наприклад, замість однієї агентності утворюється агентність певних груп, до яких належить індивід. Це є свідченням потреби розуміння самих себе, презентації себе іншим людям, розуміння дії як такої та участі суб'єктів у комунікації. По суті, відбувся перехід із лінійної моделі на багатовекторну; як наслідок, агентність стала вельми складною конструкцією, що тяжіє до сумірності із соціальною позицією. Сучасна теорія агентності бачить множину фреймів разом з їхньою

детермінованістю, причому така детермінованість не є остаточною і може бути перепрочитана.

У зв'язку з цим закономірно виникають питання: вибір фрейму відбувається сам по собі чи його хтось спрямовує? та чи є якась міра агентності? На нашу думку, такою мірою може бути як сама людська тілесність, так і її свобода, умова існування людини. Прикладом цього можуть слугувати одиночні пікети, при цьому така модельна поведінка має бути попередньо ретельно проаналізована з точки зору її ефективності, що, у свою чергу, передбачає складну інженерію вибору місця, часу, не виключаючи при цьому фактора афекту на противагу кропітким чином вибудованій логіці. Одиночні пікети іноді пов'язані з феноменом лобіювання – системою, куди можуть входити одиночні пікети. Лобіювання передбачає складну політичну організацію на противагу простому об'єднанню агентів – так званому колективному агенту, що для досягнення своїх цілей прагне в тому числі максимально задіяти мас-медіа. Наприклад, з метою прийняття певного закону парламентські групи доволі часто консолідуються з пікетниками. Такий спосіб дозволяє знехтувати конспірологічними діями, об'єднавши в одну операцію пікети, парламентські групи, консолідовані акції та закон, що, у свою чергу, працює проти конспірологічної онтології на користь жанру утопії. У підсумку, конспірологічне мислення у прийнятті нових законів убачає лобіювання певних ідеологічних інтересів, тоді як утопічне мислення націлене на досягнення об'єктивно благої мети та зміну застарілих практик.

Висновки. Сучасні суспільні науки дедалі більше усвідомлюють важливість вивчення конспірологічного мислення. Ставлення до теорій змови як до виноски в умовному переліку тривог щодо народної неосвіченості змінилося намаганням системно дослідити конспірологічне мислення як культурний феномен. Теорії змови визнані об'єктом гуманітарних досліджень інтердисциплінарного характеру, а динаміка різноаспектного вивчення конспірології корелює зі зростаючим усвідомленням того, що змовницький наратив має тенденцію до суттєвого зростання та впливу на суспільство і культуру.

Конспірологічне мислення особливо актуалізується у кризові періоди, пропонуючи пояснення причин тих чи інших подій, так само як і загрожуючи суспільній та індивідуальній свідомості небезпечними соціальними наслідками. Знання настанов, пов'язаних зі схваленням конкретних конспірологічних теорій, може посприяти протидії їхньому негативному впливу.

Способом конструювання змовницького наративу є параноїдальність, що формує характерологію та культурні патерни мислення, підсилюючи процес конспірологізації та появу різноманітних теорій змови. У світі, сприйманому як ансамбль знаків, що потребують декодування, суб'єкти, піддаючись поза-

свідомим або афективним патернам мислення, виявляють суттєву схильність до мотивованого схвалення змови. Конспірологічне мислення, проявляючись у різних способах агентного зв'язку, виявляється в діапазоні від простої змови через співучасть до структурних упереджень та ідеологій. Стійкість та успішність конспірологічного нарративу забезпечується реалізацією претензії на «правильне» розуміння, що робить його доволі переконливим, а отже, за-
требуваним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kucharski A. Post-truth: study epidemiology of fake news. *Nature*. 2016. Vol. 540, No. 7634. P. 525–525.
2. Williamson P. Take the time and effort to correct misinformation. *Nature*. 2016. Vol. 540, No. 7632. P. 171–171.
3. Hofstadter R. The paranoid style in American politics. *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*. Cambridge: Harvard University Press, 1996. P. 3–40.
4. Harambam J., Aupers S. Contesting epistemic authority: conspiracy theories on the boundaries of science. *Public Understanding of Science*. 2015. Vol. 24, No. 4. P. 466–480.
5. Barkun M. A Culture of Conspiracy. Apocalyptic Visions in Contemporary America. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2013. 504 p.
6. Knight P. Conspiracy Culture: From Kennedy to 'The X-Files'. New York: Routledge, 2014. 287 p.
7. French Theory in America / Ed. By S. Lotringer and S. Cohen. New York: Routledge, 2001. 328 p.
8. Baudrillard J. La Guerre du Golfe n'a pas eu lieu. Paris: Galilée, 1991. 99 p.
9. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / пер. с фр. В. Наумова. Москва: Ad Marginem, 1999. 480 с.
10. Фуко М. Око Власти. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью*: пер. с фр. Москва: Праксис, 2002. Ч. 1. С. 220–248.
11. Коваленко І. І., Мелякова Ю. В., Кальницький Е. А. Феномен тілесності в перформативній парадигмі: від зібрання до проблематизації політичного. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія*. 2020. № 1 (44). С. 86–119.
12. Giry J. Le conspirationnisme. Archéologie et morphologie d'un mythe politique. *Diogenes*. 2015. Vol. 249–250 (1). P. 40–50.
13. Soterias E. The political and religious stakes of conspiracy in the post-modern era. *Societes*. 2018. Vol. 4 (142). P. 7–18.
14. Carmona M. D. R., Vaquera M. L. C. Pandemic and post-truth: the impact of covid-19 on whatsapp communication. *Prisma social*. 2020. Issue 31. P. 110–154.
15. Lockie S. Post-truth politics and the social sciences. *Environmental Sociology*. 2017. Vol. 3 (1). P. 1–5.
16. Hopkin J., Rosamond B. Post-truth politics, bullshit and bad ideas: «Deficit fetishism» in the UK. *New Political Economy*. 2018. Vol. 26 (3). P. 641–655.

17. Paxton R. Democracy in danger. *Psychologist*. 2017. Vol. 30. P. 22–26.
18. Marshall H., Drieschova A. Post-truth politics in the UK's Brexit referendum. *New Perspectives*. 2018. Vol. 26 (3). P. 89–105.
19. Uscinski J. E., Parent J. M. *American Conspiracy Theories*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 240 p.
20. Zonis M., Joseph C. M. Conspiracy Thinking in the Middle East. *Political Psychology*. 1994. Vol. 15 (3). P. 443–459.
21. Understanding Conspiracy Theories Advances / K. M. Douglas, J. E. Uscinski, R. M. Sutton, A. Cichocka, T. Nefes, C. S. Ang, F. Deravi. *Political Psychology*. 2019. Vol. 40, Suppl. 1. P. 3–35.
22. Grimes D. R. On the viability of conspiratorial beliefs. *PLoS ONE*. 2016. Vol. 11, Issue 3. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0151003> (дата звернення: 20.12.2020).
23. Miller J. M., Saunders K. L., Farhart C. E. Conspiracy Endorsement as Motivated Reasoning: The Moderating Roles of Political Knowledge and Trust. *American Journal of Political Science*. 2016. Vol. 60 (4). P. 824–844.
24. Walker J. What we mean when we say «conspiracy theory». *Conspiracy theories and the people who believe them*. New York: Oxford University Press, 2018. P. 53–61.
25. Fenster M. *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. 384 p.
26. Jameson F. Cognitive Mapping. *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press, 1990. P. 347–360.
27. White E. The Value of Conspiracy Theory. *American Literary History*. 2002. Vol. 14 (1) P. 1–31.
28. Mancosu M., Vassallo S., Vezzoni C. Believing in Conspiracy Theories: Evidence from an Exploratory Analysis of Italian Survey Data. *South European Society and Politics*. 2017. Vol. 22 (3). P. 327–344.
29. Smallpage S. M., Enders A. M., Uscinski J. E. The partisan contours of conspiracy theory beliefs. *Research & Politics*. 2017. Vol. 4 (4). P. 1–7.
30. Douglas K. M., Sutton R. M., Cichocka A. The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*. 2017. Vol. 26. P. 538–542.
31. Vitriol J. A., Marsh J. K. The illusion of explanatory depth and endorsement of conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*. 2018. Vol. 48 (7). P. 1–15.
32. Van Prooijen J.-W. *The psychology of conspiracy theories*. Oxon, UK: Routledge, 2018. 119 p.
33. Butter M., Knight P. The history of conspiracy theory research: A review and commentary. *Conspiracy theories and the people who believe them*. New York: Oxford University Press, 2018. P. 33–52.
34. Chayinska M., Minescu A. «They've conspired against us»: Understanding the role of social identification and conspiracy beliefs in justification of ingroup collective behavior. *European Journal of Social Psychology*. 2018. Vol. 48. P. 990–998.

35. Nichols T. *The Death of Expertise: The Campaign against Established Knowledge and Why It Matters*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 273 p.
36. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с фр. Н. А. Шматко. Москва: Ин-т эксперимент. социологии; Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. 160 с.
37. Рогалла фон Биберштайн Й. Миф о заговоре. Философы, масоны, евреи, либералы и социалисты в роли заговорщиков / пер. с нем. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Изд. им. Н. И. Новикова, 2010. 400 с.
38. Melley T. *Empire of Conspiracy: The Culture of Paranoian Postwar America*. Ithaca: Cornell University Press, 2016. 252 p.
39. Latour B. Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*. 2004. Vol. 30 (22). P. 235–248.
40. Boltanski L. *Mysteries and Conspiracies: Detective Stories, Spy Novels, and the Making of Modern Societies* / trans. Catherine Porter. Cambridge: Polity Press, 2014. 99 p.
41. Clarke S. Conspiracy theories and conspiracy theorizing. *Philosophy of the Social Sciences*. 2002. Vol. 3. P. 131–150.
42. Conspiracist ideation in Britain and Austria: Evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real world and fictitious conspiracy theories / V. Swami, R. Coles, S. Stieger, J. Pietschnig, A. Furnham, S. Rehim, M. Voracek. *British Journal of Psychology*. 2011. Vol. 102. P. 443–463.
43. Brotherton R. *Suspicious minds: Why we believe conspiracy theories*. New York: Bloomsbury Sigma, 2015. 304 p.
44. Van Prooijen J.-W., Douglas K. M. Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*. 2017. Vol. 10. P. 323–333.
45. West H. G., Sanders T. *Transparency and conspiracy: Ethnographies of suspicion in the New World Order*. Durham: Duke University Press, 2003. 316 p.
46. Van Prooijen J.-W. Why education predicts decreased belief in conspiracy theories. *Applied Cognitive Psychology*. 2017. Vol. 31. P. 50–58.
47. Lamberty P., Imhoff R. Powerful pharma and its marginalized alternatives? Effects of individual differences in conspiracy mentality on attitudes towards medical approaches. *Social Psychology*. 2018. Vol. 49. P. 255–270.
48. Uscinski J. E., Klobstad C., Atkinson M. D. What drives conspiratorial beliefs? The role of informational cues and predispositions. *Political Research Quarterly*. 2016. Vol. 69 (1). P. 57–71.
49. Холторф К. Радикальный конструктивизм. Знание вне эпистемологии. *Вестник Томского государственного университета*. 2009. Вып. 329. С. 77–80.
50. Заговор – это один из инструментов критики: интервью с Люком Болтански. URL: <https://gorky.media/context/zagovor-eto-odin-iz-instrumentov-kritiki-intervyu-s-lyukom-boltanski/> (дата звернення: 15.01.2021).
51. Геродот. История. URL: <https://drevlit.ru/texts/g/gerodot.php> (дата звернення: 10.12.2020).

52. Шаламов В. «Новая проза» – «То, что было бы не литературой» без морали (2016). URL: <https://finbahn.com/шаламов-новая-проза/> (дата звернення: 13.11.2020).
53. Барт Р. Дискурс истории. *Система моды: статьи по семиотике культуры* / пер. с фр. С. Н. Зенкина. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2003. С. 427–441.
54. Фуко М. Порядок дискурса. *Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет* / пер. с фр. С. Табачниковой. Москва: Касталь, 1994. С. 49–96.
55. Компаньон А. Демон теории. Литература и здравый смысл / пер. с фр. С. Зенкина. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2001. 336 с.
56. Доманска Э. Философия истории после постмодернизма. Москва: Канон+: РООИ: «Реабилитация», 2010. 400 с.
57. Boltanski L. *Énigmes et complots: Une enquête à propos d'enquêtes*. Paris: Gallimard, 2012. 440 p.
58. Саррот Н. Эра подозрения. URL: <http://www.redkayakniga.ru/biblioteki/item/f00/s00/z0000019/st017.shtml> (дата звернення: 21.10.2020).
59. Meillassoux Q. *Après la finitude. Essai sur la nécessité de la contingence*. Paris: Éditions du seuil, 2006. 175 p.
60. Lewis T. The Politics of 'Hauntology' in Derrida's Specters of Marx. *Ghostly Demarcations. A Symposium on Jacques Derrida's Specters of Marx*. Intr. by M. Sprinker. London; New York: Verso, 1999. P. 134–167.
61. Politics and the Unconscious. An interview with Ernesto Laclau. Jason Glynos and Yannis Stavrakakis. *Subjectivity*. 2010. Vol. 3. P. 231–244.
62. Вирно П. Грамматика множества: к анализу форм современной жизни: пер. с итал. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2013. 176 с.
63. Agamben G. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press, 1998. 199 p.
64. Бадью А. Делез. «Шум бытия» / пер. с фр. Д. Скопина. Москва: Прагматика культуры: Логос-Альтера, 2004. 184 с.
65. Деррида Ж. Письмо и различие / пер. с фр. А. Гараджи. Москва: Акад. проект, 2000. 495 с.
66. Butler J. *Frames of War: When Is Life Grievable?* New York: Verso, 2009. 193 p.
67. Mouzelis N. *Modern and postmodern social theorizing: Bridging the divide*. Cambridge: Cambridge University press, 2008. XIV+311 pp.
68. Archer M. S. *Being human: the problem of agency*. Cambridge: Cambridge University press, 2000. X+323 pp.
69. Long Ch., Hitlin S. Agency as a sociological variable: A preliminary model of individuals, situations, and the life course. *Sociology compass*. Hoboken: Wiley, 2009. Vol. 3, Is. 1. P. 137–160.
70. Elder G. H., Hitlin S. Time, self and the curiously abstract of concept of agency. *Sociological Theory*. Hoboken: Wiley, American Sociological Association, 2007. Vol. 25 (2). P. 170–191.
71. Филлипс Л. Дж., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод / пер. с англ. А. А. Киселевой. Харьков: Гуманитар. центр, 2008. 352 с.

REFERENCES

1. Kucharski, A. (2016). Post-truth: study epidemiology of fake news. *Nature*. Vol. 540, 7634, 525–525.
2. Williamson, P. (2016). Take the time and effort to correct misinformation. *Nature*. Vol. 540, 7632, 171–171.
3. Hofstadter, R. (1996). The paranoid style in American politics. *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*. Cambridge: Harvard University Press, 3–40.
4. Harambam, J., Aupers S. (2015). Contesting epistemic authority: conspiracy theories on the boundaries of science. *Public Understanding of Science*. Vol. 24, 4, 466–480.
5. Barkun, M. (2013). *A Culture of Conspiracy. Apocalyptic Visions in Contemporary America*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
6. Knight, P. (2014). *Conspiracy Culture: From Kennedy to 'The X-Files'*. New York: Routledge.
7. *French Theory in America* / Ed. By S. Lotringer and S. Cohen (2001). New York: Routledge.
8. Baudrillard, J. (1991). *La Guerre du Golfe n'a pas eu lieu*. Paris: Galilée.
9. Fuko, M. (1999). Nadzirat' i nakazyvat'. Rozhdenie tyur'my / per. s fr. V. Naumova. Moskva: Ad Marginem [in Russian].
10. Fuko, M. (2002). Oko Vlasti. Intellektualy i vlast': Izbrannye politicheskie stat'i, vystupleniya i interv'yu. CH. 1 / per. s franc. Moskva: Praksis, 220–248 [in Russian].
11. Kovalenko, I. I., Melyakova, YU. V., Kal'nic'kij, E. A. (2020). Fenomen tilesnosti v performativnij paradigmi: vid zibrannya do problematizacii politichnogo. *Visnik Nacional'nogo yuridichnogo universitetu imeni YAroslava Mudrogo. Seriya: Filosofiya – Bulletin of the Yaroslav the Wise National Law University. Philosophy Series. 1 (44), 86–119* [in Ukrainian].
12. Giry, J. (2015). Le conspirationnisme. Archéologie et morphologie d'un mythe politique. *Diogène*. Vol. 249–250 (1), 40–50.
13. Soterias, E. (2018). The political and religious stakes of conspiracy in the post-modern era. *Societes*. Vol. 4 (142), 7–18.
14. Carmona, M. D. R., Vaquera, M. L. C. (2020). Pandemic and post-truth: the impact of covid-19 on whatsapp communication. *Prisma social. Issue 31, 110–154*.
15. Lockie, S. (2017). Post-truth politics and the social sciences. *Environmental Sociology*. Vol. 3 (1), 1–5.
16. Hopkin, J., Rosamond, B. (2018). Post-truth politics, bullshit and bad ideas: «Deficit fetishism» in the UK. *New Political Economy*. Vol. 26 (3), 641–655.
17. Paxton, R. (2017). Democracy in danger. *Psychologist*. Vol. 30, 22–26.
18. Marshall, H., Drieschova, A. (2018). Post-truth politics in the UK's Brexit referendum. *New Perspectives*. Vol. 26 (3), 89–105.
19. Uscinski, J. E., Parent, J. M. (2014). *American Conspiracy Theories*. Oxford: Oxford University Press.
20. Zonis, M., Joseph, C. M. (1994). Conspiracy Thinking in the Middle East. *Political Psychology*. Vol. 15 (3), 443–459.

21. Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., Deravi, F. (2019). Understanding Conspiracy Theories Advances. *Political Psychology*. Vol. 40, Suppl. 1. 3–35.
22. Grimes, D. R. (2016). On the viability of conspiratorial beliefs. *PLoS ONE*. Vol. 11, Issue: 3 e0147905 <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0151003>.
23. Miller, J. M., Saunders, K. L., Farhart, C. E. (2016). Conspiracy Endorsement as Motivated Reasoning: The Moderating Roles of Political Knowledge and Trust. *American Journal of Political Science*. Vol. 60 (4), 824–844.
24. Walker, J. (2018). What we mean when we say «conspiracy theory». *Conspiracy theories and the people who believe them*. New York: Oxford University Press.
25. Fenster, M. (2008). Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture. Minneapolis: University of Minnesota Press.
26. Jameson, F. (1990). Cognitive Mapping. *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press, 347–360.
27. White, E. (2002). The Value of Conspiracy Theory. *American Literary History*. Vol. 14 (1), 1–31.
28. Mancosu, M., Vassallo, S., Vezzoni, C. (2017). Believing in Conspiracy Theories: Evidence from an Exploratory Analysis of Italian Survey Data. *South European Society and Politics*. Vol. 22 (3), 327–344
29. Smallpage, S. M., Enders, A. M., Uscinski, J. E. (2017). The partisan contours of conspiracy theory beliefs. *Research & Politics*. Vol. 4 (4), 1–7.
30. Douglas, K. M., Sutton, R. M., Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*. Vol. 26, 538–542.
31. Vitriol, J. A., Marsh, J. K. (2018). The illusion of explanatory depth and endorsement of conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*. Vol. 48 (7), 1–15.
32. Van Prooijen, J.-W. (2018). The psychology of conspiracy theories. Oxon, UK: Routledge.
33. Butter, M., Knight, P. (2018). The history of conspiracy theory research: A review and commentary. *Conspiracy theories and the people who believe them*. New York: Oxford University Press, 33–52.
34. Chayinska, M., Minescu, A. (2018). «They've conspired against us»: Understanding the role of social identification and conspiracy beliefs in justification of ingroup collective behavior. *European Journal of Social Psychology*. Vol. 48, 990–998.
35. Nichols, T. (2017). The Death of Expertise: The Campaign against Established Knowledge and Why It Matters. Oxford: Oxford University Press.
36. Liotar, ZH.-F. (1998). Sostoyanie postmoderna / per. s fr. N.A. SHmatko. Moskva: Institut eksperimental'noj sociologii; Sankt-Peterburg: Aletejya[in Russian].
37. Rogalla fon Bibershtajn, J. (2010). Mif o zagovore. Filosofy, masonry, evrei, liberaly i socialisty v roli zagovorshchikov / per. s nem. M. YU.Nekrasova. Sankt-Peterburg: Izd. imeni N. I. Novikova [in Russian].
38. Melley, T. (2016). Empire of Conspiracy: The Culture of Paranoiai Postwar America. Ithaca: Cornell University Press.
39. Latour, B. (2004). Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Facto Matters of Concern. *Critical Inquiry*. Vol. 30 (22), 235–248.

40. Boltanski, L. (2014). *Mysteries and Conspiracies: Detective Stories, Spy Novels, and the Making of Modern Societies* / trans. Catherine Porter. Cambridge: Polity Press.
41. Clarke, S. (2002). Conspiracy theories and conspiracy theorizing. *Philosophy of the Social Sciences*. 2002. Vol. 3, 131–150.
42. Swami, V., Coles, R., Stieger, S., Pietschnig, J., Furnham, A., Rehim, S., Voracek, M. (2011). Conspiracist ideation in Britain and Austria: Evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real world and fictitious conspiracy theories. *British Journal of Psychology*. Vol. 102, 443–463.
43. Brotherton, R. (2015). *Suspicious minds: Why we believe conspiracy theories*. New York: Bloomsbury Sigma.
44. Van Prooijen, J.-W., Douglas, K. M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*. Vol. 10. P. 323–333.
45. West, H. G., Sanders, T. (2003). *Transparency and conspiracy: Ethnographies of suspicion in the New World Order*. Durham: Duke University Press.
46. Van Prooijen, J.-W. (2017). Why education predicts decreased belief in conspiracy theories. *Applied Cognitive Psychology*. Vol. 31, 50–58.
47. Lamberty, P., Imhoff, R. (2018). Powerful pharma and its marginalized alternatives? Effects of individual differences in conspiracy mentality on attitudes towards medical approaches. *Social Psychology*. Vol. 49, 255–270.
48. Uscinski, J. E., Klofstad, C., Atkinson, M. D. What drives conspiratorial beliefs? (2016). The role of informational cues and predispositions. *Political Research Quarterly*. Vol. 69 (1), 57–71.
49. Holtorf, K. (2009). Radikal'nyj konstruktivizm. Znanie vne epistemologii. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Tomsk State University*. Vyp. 329, 77–80 [in Russian].
50. Zagovor – eto odin iz instrumentov kritiki: interv'yu s Lyukom Boltanski. URL: <https://gorky.media/context/zagovor-eto-odin-iz-instrumentov-kritiki-intervyu-s-lyukom-boltanski/> [in Russian].
51. Gerodot. Istoriya. URL: <https://drevlit.ru/texts/g/gerodot.php> [in Russian].
52. SHalamov, V. (2016). «Novaya proza» – «To, chto bylo by ne literaturoj» bez morali. URL: <https://finbahn.com/shalamov-novaya-proza/> [in Russian].
53. Bart, R. (2003). Diskurs istorii. Sistema mody: stat'i po semiotike kul'tury / per. s fr. S. N. Zenkina. Moskva: Izd-vo im. Sabashnikovyh [in Russian].
54. Fuko, M. (1994). Poryadok diskursa. *Volya k istine: po tu storonu znaniya, vlasti i seksual'nosti. Raboty raznyh let* / per. s fr. S. Tabachnikovoj. Moskva: Kastal' [in Russian].
55. Kompan'on, A. (2001). Demon teorii. Literatura i zdavyj smysl / per. s fr. S. Zenkina. Moskva: Izd-vo im. Sabashnikovyh [in Russian].
56. Domanska, E. (2010). Filosofiya istorii posle postmodernizma. Moskva: Kanon+; ROOI «Reabilitaciya» [in Russian].
57. Boltanski, L. (2012). *Énigmes et complots: Une enquête à propos d'enquêtes*. Paris: Gallimard.
58. Sarrot, N. Era podozreniya. URL: <http://www.redkayakniga.ru/biblioteki/item/f00/s00/z0000019/st017.shtml> [in Russian].

59. Meillassoux Q. (2006). *Après la finitude. Essai sur la nécessité de la contingence*. Paris: Éditions du seuil.
60. Lewis, T. (1999). The Politics of 'Hauntology' in Derrida's Specters of Marx. *Ghostly Demarcations. A Symposium on Jacques Derrida's Specters of Marx*. Intr. by M. Sprinker. London, New York: Verso, 134–167.
61. Politics and the Unconscious. An interview with Ernesto Laclau. Jason Glynos and Yannis Stavrakakis (2010). *Subjectivity*. Vol. 3, 231–244.
62. Virno, P. (2013). *Grammatika mnozhestva: k analizu form sovremennoj zhizni* / per. s ital. A. Petrovoj Moskva: Ad Marginem Press [in Russian].
63. Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
64. Bad'yu, A. (2004). Delyoz. «SHum bytiya» / per. s fr. D. Skopina. Moskva: «Pragmatika kul'tury», «Logos-Al'tera» [in Russian].
65. Derrida, ZH. (2000). Pis'mo i razlichie / per. s fr. A. Garadzhi. Moskva: Akademicheskij proekt [in Russian].
66. Butler, J. (2009). *Frames of War: When Is Life Grievable?* New York: Verso.
67. Mouzelis, N. (2008). *Modern and postmodern social theorizing: Bridging the divide*. Cambridge: Cambridge university press.
68. Archer, M. S. (2000). *Being human: the problem of agency*. Cambridge: Cambridge University press.
69. Long, Ch., Hitlin, S. (2009). Agency as a sociological variable: A preliminary model of individuals, situations, and the life course. *Sociology compass*. Vol. 3 (1), 137–160.
70. Elder, G. H., Hitlin, S. (2007). Time, self and the curiously abstract of concept of agency. *Sociological Theory*. Vol. 25 (2), 170–191.
71. Fillips, L. Dzh., Jorgensen, M. V. (2008). *Diskurs-analiz. Teoriya i metod* / per. s angl. Har'kov: Izdatel'stvo «Gumanitarnyj Centr» [in Russian].

Коваленко Инна Игоревна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Кальницкий Эдуард Анатоліевич, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

КОНСПИРОЛОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ В ДИНАМИКЕ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ: ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ И ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ

В статье показаны особенности современного конспирологического мышления. Проанализированы особенности конспирологического мышления по сравнению с радикально-конструктивистской спецификой объяснения мира, а также в коммуни-

кативно-нарративной логике. Показано отличие конспиративного смыслообразования от картины мира в нестабильных онтологиях. Дифференцированы конспирологический нарратив и политическое воображение. Отдельное внимание уделено феномену агентности в контексте многовекторной модели общественной организации.

Ключевые слова: конспирологическое мышление, конспирологический нарратив, конспирологический дискурс, агентность, современные политические процессы.

Kovalenko Inna Igorivna, Candidate of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Kalnytskyi Eduard Anatolievich, Candidate of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

CONSPIRACY THINKING IN THE DYNAMICS OF MODERN CULTURE: CHARACTERISTICS AND FEATURES OF MANIFESTATION

Problem setting. *One of the distinguishing features of the modern era is the marginal and dubious nature of explanations of complex social realities. Cognitive and symbolic specifics of conspiratorial thinking, marked by a sense of predictability, regularity and explicit simplicity, contribute to the development and dissemination of political mythology.*

Recent research and publications analysis. *In recent decades, concepts have been actively used in the body of social science works: paranoid style, conspiratorial narrative, power discourse, unstable ontologies, crisis of production of meanings, conspiratorial worldview. The latest scientific search takes place in the context of abandoning the strict framing of conspiracy theories in favor of a pluralistic approach that combines epistemic, existential and social dimensions of the subject.*

Paper objective. *The aim of the article is to try to identify the features of conspiracy in the latest conditions of cultural development.*

Paper main body. *The article shows the features of modern conspiracy theories in terms of its paradoxical stability, information and cognitive attractiveness. It is emphasized that the conspiracy discourse determines the peculiarities of the conspiratorial mentality, influencing, in particular, the existential aspects of human life. The consequences of the influence of conspiracy theories can be not only feelings of alienation from politics or radicalization of society, but also the blurring of semantic boundaries between conspiracy theories and more respectable forms of socio-political criticism. Such features make it possible to distinguish positive and critical understandings of conspiracy theory, as well as to outline the main vectors in further theoretical studies of conspiracy theories. Among the distinctive features of conspiratorial meaning formation are the cultural-temporal*

universality, the paradoxical combination of irrational and rationalist ways of perception, and others. The peculiarities of conspiratorial thinking in comparison with the radical-constructivist specifics of the explanation of the world, as well as in the communicative-narrative logic are analyzed. The difference between conspiratorial meaning formation and the picture of the world in unstable ontologies is shown. Differentiated conspiracy narrative and political imagination. Particular attention is paid to the phenomenon of agency in the context of a multi-vector model of social organization.

Conclusions of the research. *The dynamics of the multifaceted study of conspiracy correlates with the growing awareness that conspiratorial narrative tends to grow significantly and affect society and culture. The stability and success of the conspiracy narrative is ensured by the realization of the claim to «correct» understanding, which makes it quite convincing, and therefore in demand. Conspiracy theories, manifested in various ways of agent communication, range from simple conspiracy through complicity to structural prejudices and ideologies.*

Keywords: *conspiracy theories, conspiracy narrative, conspiracy discourse, agency, modern political processes.*

